

У фашистських концтаборах було обірване життя багатьох представників польської інтелігенції, чимало з них чи емігрували, чи практично не могли продовжити свою діяльність в бажаному для них напрямку. Війна та окупація батьківщини поставили перед діячами польської культури нові завдання, були вирішальною перевіркою відданості рідному народові.

1. История Польши: В 3-х т. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – Т.3. – 667 с
2. Kumaniecki K. W. Odbudowa państwowosci polskiej. Najważniejsze dokumenty. 1912 - styczen 1924. – Warszawa – Kraków. 1924. – 537 s.
3. Краткая история Польши. – М.: Наука, 1993. – 528 с.
4. Zarnowski J. Społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973. – 434 s.
5. Dybkowska A., Żaryn J., Żaryn M. Polskie dzieje od czasów najdawniejszych do współczesności / Pod. red. A. Sucheni-Grabowskiej i E.S. Króla. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994. – 378 s.
6. Історія західних та південних слов'ян: ХХ століття / Є.П. Пугач, С.Ю. Страшнюк, Р.М. Постолюкський та ін. – Харків: Око, 1998. – 464 с.
7. Kutzeba S. Polska odrodzona. 1914-1922. – Kraków, 1922. – 357 s.
8. Rutkowski J. Historia gospodarcza Polski. – Warszawa, 1923. – 417 s.
9. Историография истории южных и западных славян. – М.: Изд-во Московского университета, 1987. – 261 с.
10. История южных и западных славян: В 2 т. – Т.2: Новейшее время / Под ред. Г.Ф. Матвеева, З.С. Ненашевой. – М.: Изд-во МГУ, 1998. – 272 с.
11. Wyczawski H. Kosciot w Drugiej Rzeczypospolitej – Lublin, 1980. – 367 s.

L.Alexiyevets

POLISH CULTURE BETWEEN TWO WORLD WARS

On the basis of the native and foreign sources, the author analyses the main tendencies of the development of Polish culture in 1918-1939, reveals its influence on the processes of the national revival between two world wars.

I.V. Пендзей

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ І ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УГОРЩИНІ (1988-1990 рр.)*

Голова УДФ Й. Анталл, як кандидат у прем'єр-міністри, представив на пленарному засіданні Державних зборів “Програму національного відродження”, ко гра містила невідкладні (короткотермінові) і перспективні завдання нового уряду.

На першому етапі (120 днів) уряд мав намір приборкати несприятливі суспільні і економічні процеси, скоротити інфляцію, взаємну заборгованість підприємств, розпочати процес банкрутства 34 найнерентабель-

* Продовження, початок див. у Вип. II і IV-V.

І.В.Пендзей. Соціально-економічні і політичні перетворення в Угорщині (1988-1990 рр.)

ніших з них, приватизувати підприємства торгівлі – передати у приватне володіння 40 тис. закладів торгівлі, громадського харчування, служби побуту, поживити підприємницьку діяльність, покращити платіжний баланс, забезпечити купівельну спроможність форинта [3; 4; 8].

Першочергового вирішення вимагали питання використання зовнішніх кредитів, величини і структури внутрішньої державної заборгованості, проблема безробіття, стимулювання зарубіжних капіталовкладень [9].

На наступному (довготривалому) етапі (1991-1993 рр.) “Програма” передбачала створення інститутів і інфраструктури, необхідних для функціонування сучасної ринкової економіки, заснованої на пріоритеті приватної власності та інтегрованої в світове господарство [9]. Однією із необхідних передумов переходу до ринку, зазначалось в документі, є приватизація, яка має стратегічне значення. Уряд планує знизити частку держсектора з існуючих 90 до 30-35% [6, с.15] (фахівці УДФ вважали, що приватна й акціонерна власність повинна досягнути 70 – 80%) [8].

Це перетворення було розцінене як надзвичайно відповідальне і масштабне, тому якомога раніше слід ввести закон про приватизацію, прискорити ліквідацію нерентабельних заводів і фабрик. В різних галузях приватизація повинна була проводитись по-різному. Змішану економіку найшвидше можна було створити в тиловій промисловості і дрібному ремеслі. Деякі великі підприємства, якими управляють ради трудящих, не могли бути віддані “ринковим автоматизмам” [8].

Необхідно було провести реформу земельної власності [9].

У зовнішньополітичній частині “Програми” були визначені пріоритетні напрямки зовнішньополітичного курсу УР. У документі відзначалося, що УР буде проводити незалежну, базовану на приматі національних інтересів зовнішню політику. Вона прагне до збалансованих, коректних, заснованих на рівноправності добросусідських стосунків з Радянським Союзом. В інтересах цього як політичні, так і економічні зв'язки з СРСР необхідно перевести на нову основу [17].

Згідно з “Програмою”, членство Угорщини в ОВД суперечить волі народу, вираженій в 1956 р. і підтвердженій на останніх виборах (безрезневоквітневих 1990 р. – *І. П*). В існуванні ОВД нема необхідності. В інтересах реалізації своїх правових, військових і політичних прагнень Угорщина бажає розпочати переговори з цього приводу з державами – учасницями ОВД. Угорщина прагне до того, щоб радянські війська покинули територію країни ще до узгодженого раніше терміну – 30 червня 1991 р. [17].

Й.Анталл відзначив, що його уряд відданий ідеї європейської інтеграції і рішуче виступає за те, щоб Угорщина була прийнята в Раду Європи [6, с.9].

Міністр закордонних справ УР Г.Єсенскі твердив: одним із найважливіших завдань оновленої угорської зовнішньої політики є її переорієнтація зі Сходу на Захід. Варшавський договір, на його думку, слід замінити системою загальноєвропейської безпеки. Разом з тим дуже важливо розвивати зв'язки з СРСР. Ні їх ліквідація, ні обмеження не послужили б інтересам Угорщини [17].

Після дводенних дебатів "Програма національного відродження" була прийнята Державними зборами з певними застереженнями. Опозиційна ліва парламентська фракція УСП, гостро критикуючи різні соціальні аспекти "Програми" як такі, що не будуть виконані (на їх реалізацію практично не відведено коштів), проголосувала проти її прийняття [6].

Найбільша опозиційна фракція СВД, яка ще напередодні установчої сесії нового скликання Державних зборів УР (25 квітня 1990 р.) уклала позапарламентську угоду з УДФ і в багатьох питаннях солідаризувалась з право-центристською коаліцією, у відповідь на побажання Й.Анталла проявити розуміння і виявити довіру першому коаліційному уряду, відмовилась від реалізації ідеї створення тіньового кабінету [9].

В основу національного відродження уряд Й.Анталла поставив чотири основні принципи: повна свобода, інтереси народу, необхідність економічного повороту і приналежність до Європи. Протягом 10 років Угорщина планувала вступити в "Спільний ринок". Перетворення повинні були опиратися на історичну спадщину країни, її можливості [9].

Угорці сподівались на якнайшвидше вирішення соціальних проблем, полегшення нещадного тиску інфляції, росту цін, зменшення безробіття. Виступаючи перед парламентаріями, Й.Анталл зазначив, що уряд має на меті формування "соціальної ринкової економіки", яка б гарантувала захист інтересів безробітних, багатодітних, перепідготовку кадрів [6]; запорукою національного оновлення є вільна, розкріпачена творча людина [8]. Однак Угорщина перебуває в складній ситуації, її фінансове та економічне становище прем'єр визнав "надзвичайним", "критичним" [6].

Попередній угорський уряд не зміг ефективно використати надані зарубіжними фінансовими установами кредити: бажаного економічного розвитку не відбулося, отримані прибутки, в тому числі від експорту, не перекривали боргові зобов'язання. Річні відсотки виплачувались тільки за рахунок нових кредитних зобов'язань. Уряд також не зміг утримати дефіцит бюджету в продиктованих МВФ межах.

Серед проблем, які вимагали першочергового вирішення, особливе місце займали: взаємна заборгованість підприємств (від 150 до 300 млрд. форинтів) [3], зовнішній борг (19,7 млрд. доларів) [10], дефіцит бюджету (в другому півріччі 1990 р. становив щонайменше 27 млрд. форинтів) [11],

І.В.Пендзей. Соціально-економічні і політичні перетворення в Угорщині (1988-1990 рр.) інфляція (в кінці першого півріччя 1990 р. сягнула 25% і продовжувала зростати) [10].

Фінансових ресурсів, необхідних для реформування економіки, в уряду Й.Анталла не було. Не було достатньо заможного середнього прошарку, який володів би значними грошовими накопиченнями. Перетворення в економіці ставали можливими тільки завдяки всебічній підтримці міжнародного капіталу, частка якого складала всього 2-3% усіх капіталовкладень [8].

За таких умов новий угорський уряд круто взяв курс на Захід. Отримання високих технологій, зміна структури промисловості і переорієнтація на випуск конкурентноспроможної продукції, нарощення експорту були неможливі без розвитку ділового партнерства із західними сусідами, США.

Парламент звернувся з проханням якнайшвидше прийняти УР до Ради Європи, викреслити Угорщину зі списку "комуністичних держав" [10]. Це відкрило б можливість отримання нових економічних пільг, кращого взаєморозуміння сторін.

Оновлений зовнішньополітичний курс Угорщини, вироблений в умовах економічного занепаду її попередніх основних партнерів – СРСР і країн РЕВ, намітив перспективи входження країни в європейські економічні і політичні структури, інтеграції в світове капіталістичне господарство.

В угорській столиці швидко зводились центри для офісів зарубіжних фірм. Іноземний капітал ринув у навісті відчинені двері угорського ринку. Відкривались нові і нові банки із західною участю, спільні підприємства. В червні 1990 р. в Угорщині вже працювало біля тисячі спільних підприємств, більше одного млрд. доларів було вкладено в її економіку. Угорські газети рясніли повідомленнями: взято новий кредит, отримана допомога від західних фондів [10].

Уряд Й.Анталла вступив у переговори з МВФ, Всесвітнім банком, міністерством фінансів США. Створення фінансових резервів за рахунок закордонних запозичень мало сприяти, на думку фахівців, досягненню більшої збалансованості бюджету, зниженню соціальної напруженості, послабленню політичного протистояння, виникненню передумов для зміцнення національних грошей – конвертованості форинта [2].

Курс на приватизацію, злам монополії великих підприємств і ліквідацію тих, що збанкрутіли, стимулювання конкуренції, розширення учасників експортно-імпорتنих операцій, що відповідало європейським вимогам, дістав підтримку західних держав і міжнародних фінансових установ.

Адміністрація і Конгрес США ще в квітні 1990 р. прийняли рішення створити спеціальний фонд стимулювання приватних капіталовкладень

і приватизації в Угорщині. Про фінансову підтримку ринкових перетворень заявили західнонімецькі і французькі банкіри. Банки Великої Британії зобов'язалися протягом 5 років виділити 25 млн. фунтів допомоги. Італійські банки створили фонд допомоги середнім і дрібним підприємствам. Найвпливовішими виявились японські фінансисти. Японія зайняла перше місце серед кредиторів Угорщини – під кінець першої половини 1990 р. японський капітал склав 40% її зовнішніх запозичень [10].

Компанія “Форд” прийняла рішення побудувати в Секешфехерварі завод по випуску автомобільних двигунів, який уже 1992 р. мав розпочати виробництво замків запалювання. Вони мали постачатися в ряд європейських країн для складання машин марки “Форд”. У підприємство компанія мала намір вкласти 80 млн. доларів [13].

Міністр промисловості і торгівлі Угорщини П.Акош Бод, коментуючи рішення фірми, заявив: “Треба підтримати перш за все ті капіталовкладення, які приносять у країну передову технологію” [13]. Їм уряд надав гарантії і пільги. Згідно з домовленостями, нове підприємство американського промислового гіганта протягом десяти років не обкладалося податками, зароблений прибуток, який вже в перший рік, за попередніми розрахунками, мав складати 16 млн. доларів, не повинен був вивозитись з країни [13].

В Угорщині також будувався складальний автозавод японської фірми “Судзуки”, який мав випускати 50 000 малолітражок на рік. Було підписано попередню угоду з “Дженерал моторз” про створення спільного підприємства на угорському заводі “Раба” по випуску двигунів до легкових автомашин [13].

Проникнення іноземного капіталу було практично необмеженим. Уже в кінці червня 1990 р. контрольні пакети акцій 30-40 великих угорських підприємств стали власністю зарубіжних фірм. Протягом найближчих 20 місяців мали бути продані 100-180 заводів і фабрик [10].

51% акцій Будапештського комбінату по випуску сучасної наукомісткої продукції – електроніки, робототехніки і ін. “Тунгсрам” продали за 150 млн. дол. третьому за величиною у США транспортному гіганту “Дженерал електрик”. Металургійний комбінат в місті Оаде перейшов під контроль західнонімецьких фірм [10].

Громадськості стали відомі факти продажу пакетів акцій по заниженій ціні, а то і за безцінь. Наприклад, ревізори встановили, що майно угорського тресту “Хунгаро – Хотельс” (50 готелей) – 50% акцій продали занадто дешево. Після гучного скандалу суд анулював угоду [10].

Питання “розпродажу національного добра” розглянув парламент. Депутати погодились, що потрібна державна перевірка угод із

зарубіжними компаніями, які нерідко отримують незаконні прибутки, пільги, а директори підприємств з метою особистого збагачення продають акції за безцінь. Було прийнято рішення створити Державне майнове агентство, наділене широкими повноваженнями: правом накладати вето на угоди, позбавлення керівників угорських підприємств (акціонерів) права власності [10].

Закордонні власники угорських підприємств швидко домагалися змін: високий виробничий ритм обумовлював різке підвищення прибутків, зростання експорту і заробітної плати тих, хто зберіг роботу. Однак значна частина працівників звільнялась і без достатніх соціальних гарантій потрапляла на вулицю, поповнюючи ряди безробітних. Так, завдяки модернізації комбінат “Тунгсрам” на 30% збільшив експорт, на 28% – зарплату, але 800 чоловік були скорочені [10].

Безробіття негативно відбивалось на настроях людей, породжувало невпевненість у завтрашньому дні, створювало соціальну напругу в суспільстві. Це вносило елемент нервозності в роботу вищих державних установ – Державних зборів, уряду. В парламенті незгоду викликав пакет заходів, запропонованих урядом для покращення платіжного балансу, зниження дефіциту бюджету в другому півріччі 1990 р., який згідно з угодою з міжнародними фінансовими організаціями мав становити щонайбільше 10 млрд. форинтів. Для цього необхідно було зекономити 25-30 млрд. форинтів [5].

Опозиційні УСП і СВД відмовились ухвалити план нових поступлень і таким чином розділити політичну відповідальність за неминуче підвищення цін, непопулярне серед населення. Фракція СВД заявила, що і надалі слідкуватиме за витратами бюджету і звернеться в Конституційний суд, якщо уряд перевищить пакет заходів. СВД прийняла рішення розробити власний проект подолання економічних труднощів [11].

Парламент бурхливо обговорював питання національної символіки країни. Соціалісти і багато інших депутатів відстоювали “республіканський герб” Кошута. Однак затверджена була національно-християнська символіка: герб країни – з подвійним хрестом і короною (елемент XIII-XIV ст.) [5].

Частина депутатів (незалежні, соціалісти) заявила про незгоду з рішенням установчої сесії Державних зборів нового скликання (2-3 травня 1990 р.) про обрання президента не всенародно, а на черговій сесії парламенту [5]. Питання процедури обрання президента винесли на референдум. З ініціативи незалежного депутата З. Кірая при підтримці УСП було зібрано 300 000 підписів (у три рази більше, ніж потрібно за законом для проведення референдуму) [5]. 29 липня 1990 року на питання

“Обирати президента прямим всенародним голосуванням або в парламенті?” угорці висловились за обрання президента країни в парламенті, повністю спростувавши дані попереднього опитування, згідно з яким 60% були за прямі вибори президента [7].

Соціалісти вважали, що країну могли очікувати конфліктні ситуації. Тому необхідно, щоб президент мав мандат від усього народу [7]. “Демфорумці” і вільні демократи наполягали, щоб президента обирали депутати парламенту [7]. Процедура обрання президента, визначена ще новим депутатським корпусом Державних зборів, була, таким чином, схвалена всенародно.

3 серпня 1990 р. на урочисте засідання Державних зборів було винесене питання про обрання президента УР. На вищий державний пост Угорщини була запропонована одна кандидатура (без альтернативних варіантів) тимчасового президента А.Гьонца [14]. 295 голосами проти 13 [16] А.Гьонц^{*} був обраний президентом країни.

У кінці липня – на початку серпня 1990 р. у бурхливих дискусіях парламентських фракцій, повних взаємних звинувачень, тривало узгодження положень важливих законопроектів: про інформацію, про місцеве управління.

Як поєднати незалежність преси і різні партійні інтереси, хто повинен або не повинен управляти пресою, радіо, телебаченням в умовах багатопартійності? [1]. Ці та інші питання опинилися в центрі уваги депутатів.

Згідно з новим законом, керівники національних засобів масової інформації мали призначатися президентом республіки на пропозицію прем'єр-міністра. На початку серпня 1990 р. нові керівники радіо, телебачення, призначені президентом, дали клятву в парламенті на вірність народові [18].

Угорські газети, журнали фактично перетворились у товар, а отже, стали невід'ємним елементом ринкових відносин. Так, колишня центральна газета УСП “Непсабадшар” стала акціонерним товариством. Основна частина акціонерного капіталу (140 із 340 млн. форинтів) належала тепер відомому західнонімецькому видавництву “Бертельсман”. Угорський Фонд вільної преси купив акції газети на 108,5 млн.

---

* Арпад Гьонц народився в 1922 р. Політичну діяльність розпочав у Незалежній партії дрібних господарів, учився на агронома. За участь у подіях 1956 р. був засуджений до пожиттєвого тюремного ув'язнення. Провів у в'язниці шість років. Після звільнення працював перекладачем, писав п'єси. В останні роки УНР – голова Союзу письменників Угорщини. Один із засновників Союзу вільних демократів (СВД), на установчій сесії нового скликання після березнево-квітневих виборів 1990 р. був обраний тимчасовим президентом Республіки.

форинтів. Решту розподілили між двома угорськими банками, видавництвом і співробітниками “Непсабадшаг”. Колектив газети придбав акцій на 1,5 млн. форинтів. При цьому були визначені його особливі права: призначення головного редактора і керівна роль редколегії [18].

Шість обласних газет УСП опинились під опікою “Шпрінгера”. Продажу підлягала і решта обласних газет. Але набути їх не мала права жодна інша партія. Частка власності іноземного підприємця не могла перевищувати 49%. Вітчизняний покупець, щоб не допустити монополії, міг мати 30% акцій не більше, ніж у трьох газетах. 10% власності повинно обов’язково залишатися в руках журналістів, співробітників газет [18].

1. Будапешт // Правда. – 1990. – 24 июля.
2. Венгрия // Правда. – 1990. – 29 июня.
3. Венгрия // Правда. – 1990. – 3 июля.
4. Венгрия // Правда. – 1990. – 27 сентября.
5. Герасимов В. И. И голубь не примирил // Правда. – 1990. – 11 июля.
6. Его же. Йозеф Анталл // Правда. – 1990. – 27 мая.
7. Его же. Как выбирать президента // Правда. – 1990. – 30 июля.
8. Его же. Качнулась стрелка компаса // Правда. – 1990. – 12 июня.
9. Его же. Программа нового правительства // Правда. – 1990. – 24 мая.
10. Его же. Паром ждут новые причалы // Правда. – 1990. – 27 июня.
11. Его же. Пиррова победа // Правда. – 1990. – 16 июля.
12. Его же. Придут ли к урнам избиратели? // Правда. – 1990. – 14 октября.
13. Его же. “Форд” в Будапеште // Правда. – 1990. – 23 июля.
14. Избран президент Венгрии // Правда. – 1990. – 4 августа.
15. Моржеретто И., Шестаков Б. До чуда еще далеко // АиФ. – 1990. – №19.
16. Парламент Угорщины обрав президента // Прикарпатська правда. – 1990. – 4 серпня.
17. Программа правительства // Правда. – 1990. – 1 июня.
18. Продаются газеты // Правда. – 1990. – 7 августа.

I V Pendzey

SOCIAL-ECONOMIC AND POLITICAL TRANSFORMATIONS IN HUNGARY (1988-1990)

The article is a continuation of a series of the publications devoted to social-economic and political transformations in Hungary (1988-1990). In the article the J Antalla government's “The Program of national revival” are analysed, legislative activity of the Hungarian parliament in July, 1990 and role of the foreign capital in economy of Hungary are described.